

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 528 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiyoy Mamasoliyeva	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinisho Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumayeve	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromdlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	
Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi.....	198
Boltaboev Murodbek Aybekovich	
Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi.....	203
X. I. Boyev	
Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi.....	207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi	
Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak.....	216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili.....	220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	
Автомобильная промышленности развитых стран: становление, развитие, пути совершенствования.....	227
Назарова Раъно Рустамовна, Абдухамидова Мафтуна Турсуналт кизи	
Влияние цифровизации на внешнеэкономическую деятельность	232
Шерматовна Ирода Ойбековна, Тиллаев Хуршиджон Сулаймон ўғли	
ИИ в банковском бизнесе: ключ к конкурентной привлекательности	238
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Tijorat banklari kapitalining iqtisodiy mazmuni va uning tarkibi	243
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	

Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг	248
Розоков Мухаммадазиз Мансурович	
Factoring Operations in Banks.....	253
Boykabilova Iroda, Davronova Dilnoza Damirovna	
Moliyaviy sektordagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasini shakllantirishda risklarni bartaraf etish.....	257
Jaxongirov Rustam Jaxongirovich, Xo'jamurodov Asqarjon Jalolovich	
O'zbekistonning jozibador investitsiya muhitini yaratishda huquqiy asoslarni yanada takomillashtirishning ilmiy va amaliy zaruriyati	264
Oybek Elmuratov	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish.....	268
Uzakova Umida Ruzievna	
Tashkent Economy – Locomotive of the Country's Economy	274
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsdov Bunyod Abdusamadovich	
O'zbekiston Respublikasida ishbilarmonlik turizmining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	278
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari	284
Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Marketing strategiyasi: raqobatchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishning rivojlantirilishi	288
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna, Matrizayeva Dilaram Yusubayevna	
Mahalliy budjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashning eng asosiy istiqbolli yo'nalishi	295
S. Y. Ismoilova	
Atrof-muhitga zararsiz, tabiiy tarkibli korroziya ingibitorlari turlarini tahlil qilish	300
Qurbonova Firuza Solexovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar smetalari ijrosi hisobini yuritish tartibi	306
AbdulAziz Norqo'chqorov Ziyadullayevich	
Tijorat banklarining investitsion faoliyati samaradorligi va uni rivojlantirish yo'llari	312
Olimova Nodira Xamrakulovna	
Baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	324
Ochilov Farxodjon Shavkatjon o'g'li	
Qurilish-pudrat tashkilotlarida auditorlik tekshiruvda faoliyat uzluksizligini baholash.....	331
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li	
Основные направления развития инвестиционной деятельности предприятий.....	335
Махкамова Надира Саидмуратовна	
Milliy statistika axborot tizimlarining funksional jihatlari va o'ziga xos xususiyatlarining tahlili	340
Otajonova Gulhayo Maqsud qizi	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini boshqarish axborot tizimini modellashtirish	345
Xudoyorov Laziz Niyojovich, Ergashova Nargiza Boboxonovna	
Mamlakatimizda aksiz to'lanadigan tovarlarni soliqqa tortish usullari	351
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich	
Iqtisodiy rivojlanish sharoitida investitsiya loyihalarini jalb qilgan mablag'lar orqali moliyalashtirishning zarurligi.....	357
Amonova Dilafroz O'tkurovna	
To'lov tashkilotlarini tashkil etishda xatarlarni boshqarish	362
Axmedov Miraziz Alisherovich	
Korxonada inson kapitalini rivojlantirish tizimi va konsepsiyasini takomillashtirish imkoniyatlari	367
Hamrokulov M. O.	

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik sanoat zonalarini faoliyatining zarurligi va iqtisodiy-huquqiy maqomi.....	375
Shodmonqulov Kamoliddin Murodilloevich	
Bank tizimida marketing faoliyati orqali yangi innovatsion xizmatlarni joriy etishning zamonaviy holati.....	379
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich	
Экономическая сущность инновационной деятельности в банковском секторе	388
Шадиева Дилдора Хамидовна	
Yengil sanoat taraqqiyotining xitoy tajribasi va undan o'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	392
Jumaniyazova Feruza Rajabovna	
Tut parvonasi zararkunandasining biologik tarqalishi va zararini oldini olish choralari.....	402
Oybek Toshtemirovich Karimov	
Ijtimoiy adolat va ayollar huquqlari: kasbiy kamsitish	406
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Ishsizlik nafaqalari tayinlash va xalqaro tajriba.....	412
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Takroriy ekinlar urug'ini to'g'ridan-to'g'ri nol ishlov berish orqali ekadigan qurilmaga tushadigan yuklamaning nazariy tadqiqoti.....	418
Abdullayev Baxodirjon Valijon o'g'li	
Banklarida jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimining roli.....	422
Abdullayeva Dildora Qudratovna	
Biologik aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartari asosida tashkil etishning uslubiy jihatlari	425
Adxamov Samariddin	
Barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati.....	430
Asqarova Mavluda Turabovna, Otajonova Charosxon Polvonquli qizi	
Ilmiy-innovatsion iqtisodiyotda suv xo'jaligini rivojlantirish muammolari, yechimlar va natijalar: fundamental asosda.....	435
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning milliy va xalqaro standartlari.....	441
Maxamadaliyeva Mahliyoqon Maxamadmurod qizi	
Tijorat banklari aktivlari va ularni samarali boshqarish nazariy asoslari.....	448
Masharipov Maxmud Bekturdiyevich	
Tijorat banklarning moliyaviy faoliyatida yuzaga keladigan xavf-xatar va uning mohiyati	453
Rashidov Raximjon Iskandarovich, Abduraxmonov Anvar Akbar o'g'li	
Kichik sanoat zonalarini barpo etish va rivojlantirish omillari va hozirgi holatining tahlili	459
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li	
Moliyaviy menejment tizimi samaradorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasidan foydalanish	466
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich	
O'zbekiston Respublikasi moliyaviy tizimida byudjetdan tashqari jamg'armalarning ahamiyati va o'rni.....	473
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Ajibayeva Raiya Maxsudovna	
Aholi daromadlarini oshirishda asalarichilikning o'rni	479
Xudayarova Zuxra Yuldashevna	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ.....	482
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Tijorat banklari faoliyatida iqtisodiy risklar va ularni nazariy asoslari.....	490
Burxonov Asliddin Asqar o'g'li	
Biznes tuzilmalarini diversifikatsiya qilish modellari va usullari hamda innovatsion rivojlanish strategiyalarining qiyosiy tavsifi.....	497
Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna	

Тенденции развития пищевой промышленности Узбекистана.....	503
Назарова Раъно Рустамовна, Нигматуллаева Гульчехра Нуруллаевна	
Soliq-bojxona siyosatining dolzarb masalalari va ularni takomillashtirish yoʻnalishlari.....	509
Usmonov Kaxramonjon Akbaraliyevich	
Статистический анализ факторов, влияющих на бренд молока и молочных продуктов в Узбекистане	513
Холдарова Фариза Тухтабаевна	
Правовое регулирование рынка цифровых активов и криптовалют.....	519
Якубова Ш. Ш., Рашидов Рахимжон Искандарович	

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATIDA IQTISODIY RISKLAR VA ULARNI NAZARIY ASOSLARI

Burxonov Asliddin Asqar o'g'li

TDIU "Bank ishi" kafedrası mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklari faoliyati, xususan, ularining bank xizmatlari bozorida faoliyatida vujudga keladigan risklar, ularni baholash va boshqarishning nazariy asoslari ko'rib o'tilgan. Shu bilan birga, iqtisodiy risklarni boshqarish usullarini takomillashtirishdagi muammolar tahlil qilingan hamda ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: bank, tijorat banklari, risk, iqtisodiy risklar, risklarni baholash, risklarni boshqarish, risk turlari, bank kapitali, aktiv, passiv, nazorat, bank operatsiyalari, kredit mablag'lari.

Abstract: This article examines the activities of commercial banks, in particular the risks arising in their activities in the banking services market, and the theoretical foundations of their assessment and management. At the same time, problems in improving economic risk management methods were analyzed and proposals for their elimination were presented.

Key words: bank, commercial banks, risk, economic risks, risk assessment, risk management, types of risks, bank capital, asset, liability, control, banking operations, credit facilities.

Аннотация: В данной статье рассматривается деятельность коммерческих банков, в частности риски, возникающие в их деятельности на рынке банковских услуг, и теоретические основы их оценки и управления ими. В то же время были проанализированы проблемы в совершенствовании методов управления экономическими рисками и представлены предложения по их устранению.

Ключевые слова: банк, коммерческие банки, риск, экономические риски, оценка рисков, управление рисками, виды рисков, банковский капитал, актив, пассив, контроль, банковские операции, кредитные средства.

KIRISH

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi bank tizimi qat'iy xalqaro talablarga javob beradigan eng barqaror tizimlardan biri bo'lib, ayni paytda u belgilangan qator normativlar bo'yicha mustahkam pozitsiyalarga ega hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitda tijorat banklari yetakchi xalqaro reyting agentliklari tomonidan beriladigan "barqaror" reyting darajasini olishga erishganligi eng muhim natijani namoyon etadi. Ayni paytda O'zbekiston banklarning kredit portfeli salmog'i va tarkibida jiddiy o'zgarishlar yuz bermoqda. Hozirgi kunda banklarimiz tomonidan iqtisodiyotning real sektori korxonalarini faol qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor berildi.

Bu esa Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omili sifatida biznes uchun yanada qulay sharoitlarni yaratish maqsadida "Biznesni qo'llab-quvvatlash dasturi" doirasida 2024-yil yakuniga qadar:

- kompleks qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlarini amalga oshirish orqali 2 million aholini biznesga jalb qilish;
- yangi ish o'rinlarini yaratish orqali 5 million aholining bandligini ta'minlash uchun zarur sharoitlar yaratilsin" ^[1] – oldimizda turgan ulkan vazifalarni bajarishning asosiy shartlaridan biridir (2022).

Ta'kidlab o'tilgan yutuqlar bilan bir qatorda zamonaviy sharoitda bu sohada o'rganilishi va tadqiq etilishi lozim bo'lgan holatlar, muammolar ham mavjud. Ma'lumki, xar qanday tadbirkorlik olamidagi, xususan tijorat banklari faoliyatidagi yutuqlar, ko'p hollarda ular faoliyatining tanlangan strategiyasini qanchalik to'g'ri va asosli ekanligiga bog'lik. Bunda jiddiy vaziyatlar hisobiga olinishi lozim. Banklar faoliyatini risksiz tasavvur etish, iqtisodiy savodsizlik hisoblanadi.

Yuqoridagi ko'rib o'tilgan muammolarning mavjudligi va ularni hal etish zaruriyati "Iqtisodiyotga ajratilgan kreditlar tarkibida muammoli kreditlarni kamaytirish orqali bank tizimida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash"ga xizmat qiladi. [2]

Bugungi kunda bank risklarni aniqlash va baholash tizimini takomillashtirish, xususan, bank moliyaviy risklarni aniqlash chuqur omilli tahlil qilish mexanizmini joriy etish, banklarda muammoli kreditlarga doir zahiralarni shakllantirish, muammoli kreditlarning yuzaga kelishiga yo'l qo'ymaslikka qaratilgan choralarini ko'rish bo'yicha xalqaro standartlarni joriy etish ko'zda tutilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Har qanday iqtisodiy faoliyat foyda olishga qaratilganidek tijorat banklari faoliyatida ham ko'zlangan maqsad birinchi navbatda foyda olishdir. Bu yerda ham foyda olish risk bilan bog'liq bo'ladi. Demak turli olingan iqtisodiy faoliyat doimo risk elementlarini o'z ichiga oladi. Biroq adabiyotda ushbu tushunchani aniqlashda yagona yondashuv yo'q. Shuning uchun, mavjud adabiyotlarda riskning xislat, xususiyat va elementlari obyektiv va subyektiv jihatlari o'zaro munosabatlari, uni mazmunini anglash turlicha tavsiflangan. [3]

Riskning yagona ta'rifining yo'qligi ushbu hodisaning ko'p qirrali, murakkabligi va nomuvofiqligidan kelib chiqadi. "Risk" so'zi Yevropaning ko'p tillarida mavjud. Misol uchun greklarda ridsikon so'zi mavjud bo'lib, u qoya, cho'qqi ma'nosini bildiradi. Italiyaliklar tilida "risiko" so'zi xatar, tahdid ma'nosini, risicare so'zi qoyadan mohirona o'tish ma'nosini bildiradi [4].

Vebster lug'atida risk – xavf – xatar, zarar va yo'qotish ehtimoli, deb ta'riflangan [5].

Fransuzcha "risdoe" – tahluka, xavf-xatar, qo'rqinch, (tik qoyadan aylanib o'tishda g'uyoki tavakkal qilish) mazmunini anglatadi [6].

Riskning tub mohiyatini ko'rib chiqadigan bo'lsak "risk" so'zi ispancha- portugolcha so'zdan olingan bo'lib, "suv ostidagi qoya" degan ma'noni bildiradi. Shuning uchun, balkim, "risk" so'zining etimologiyasi lotin tilidagi "rescum" – "dengizdagi risk", "xavf" so'ziga borib taqaladi. "Risk – bu shunday narsaki, undan qochish lozim" [7].

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida "risk" talqini boshqa sohalarga, shu jumladan iqtisodiy fanlarda tavakkalchilik talqini "risk" tushunchasini "noaniqlik" tushunchasidan ajratish bilan bog'liq holda paydo bo'lgan edi.

Riskni iqtisodiy faoliyatda noaniqlik sifatida qabul qilish, uni amalga oshirish uchun tanlangan loyihani asoslashda foydalanish mumkin, ("xarajat-foyda" mezoniga muvofiq) agar u asosli bo'lsa. Hozirgi kunda shakllanayotgan foydaning asosiy qismi riskni samarali boshqarishdan vujudga keladi. [4]

Banklar tomonidan moliyaviy xizmatlar va operatsiyalarni amalga oshirishda ma'lumotlarning mavhumligi, ya'ni barcha bank operatsiyaning davomiyligi, axborotlarni qabul qilish vaqt, masalan, aktivni sotib olish yoki sotish vaqti, to'lovlar oqimining xususiyatlarini o'zgartirish va hokozalar vaqtinchalik noaniqlikka olib keladi

Ko'pincha banklar riskni-xatar "yo'qotish xavfi" orqali aniqlashga moyil, chunki har qanday moliyaviy operatsiya, birinchi navbatda, foyda olish maqsadida amalga oshirilsa, ushbu maqsadga har doim ham erishmaslik va hatto undan ham yomon – yo'qotishlarga olib kelishi mumkin. [6]

Bunday holat bo'yicha rus olimi V.A.Akimov xavfning manbai – bu subyekt tomonidan amalga oshiriladigan va noaniqlikni riskga aylantiradigan harakatdir. Buni "... tashkilot uchun ma'lum bir faoliyat sohasida cheklangan, uni biron bir shakldan boshqa shaklga o'tishiga olib keladigan, atrof-muhitdagi noqulay sharoitlarning shakllanishi bilan bog'liq holda olib boradigan ma'lum bir faoliyati va salbiy ta'sirlar, yo'qotishlar natijasidagi holati" [9] deb ta'riflaydi. Riskning pasayishi salbiy hodisalar ehtimolini kamaytirish uchun resurslarni taqsimlashni o'z ichiga oladi.

Risk nazariyasini o'rganishda klassik maktab namoyondalari muhim hissa qo'shishgan. A.Smit risk va foyda o'rtasidagi o'zaro proporsionallik tushunchasini oydinlashtirishga harakat qilgan. A. Smitning ta'kidlashicha "riskli holatlar yuqori bo'lgan maydonda qonun bo'yicha daromad kichik bo'ladi, bu esab o'z navbatidab kutilayotgan daromad darajasini ko'paytirish uchun usullar salmog'i yanada ortib boradi". Shunga ko'ra odatdagi daromadlilik darajasiga erishish har doim katta yoki kichik miqdordagi risk bilan bog'liq [10].

Boshqa bir xorijlik iqtisodchi olim P. Xayn buni: "... foyda noaniqlik tufayli yuzaga keladi. Agar u yo'q bo'lsa, foyda olish bilan bog'liq hamma xarakat barchaga ma'lum bo'ladi, uni amalga oshirishning hamma imkoniyatlaridan to'liq foydalaniladi, shuning uchun foyda hamma joyda nolg teng bo'ladi", [11] deya talqin qiladi. Y. Shumpeter ta'kidlaganidek, agar iqtisodiy rejada risklar hisobga olinmasa, u holda ular bir tomondan yo'qotishlar va boshqa tomondan foyda manbaiga aylanadi. [12]

Iqtisodchi E.S.Stoyanovanning "Moliyaviy menejment" kitobida "Risk – bu zararining paydo bo'lishi yoki prognozlashtirilganidek daromad ololmaslik xavfi ehtimoli" [14] deb ta'rif beradi. Mahalliy olimlarimizdan Sh.Z.Abdullayevaning fikricha: risk va xavf-xatar alohida narsa, ya'ni risk bu iqtisod subyektining faoliyatidir va u tanlov bilan bog'liq. Bu faoliyat subyektning xavf-xatar sharoitidagi tanloviga asosan amalga oshiriladi. Sh.Abdullayeva o'z tadqiqotlarida yana boshqa bir fikrni bildiradi. Uning fikricha "risk – xato, ikkilanish, noaniqlik, mavhumlik va hokozalar, deb talqin qilish xalqaro amaliyotga mos kelmasligi va shu holatga yaqinlashgan holda "risk" "bank riski", "kredit riski", deb yuritilishni maqsadga muvofiq. [15]

Yana boshqa bir mahalliy iqtisodchi olimlarimizdan T.Malikov, O.Olimjonovlarning risk to'g'risidagi qarashlari diqqatga sazovodir. "Risk" atamasi o'zbek tilidagi ayrim manbalarda "tavakkalchilik", "xavf-xatar", "tahlika" va "g'ov" ma'nolarida tarjima qilinayotgan bo'lsada, ularning hech biri, mualliflar fikricha, "risk" atamasining asl ma'nosini bildirmaydi. "Zararlarni vujudga kelishi yoki daromadlarning ko'zda tutilgan darajadan kamroq olinishi ehtimoliga risk deyiladi".^[16]

Bank ishi kitobi muallifi I.R.Toymuxamedov esa "Risk – bu ma'lum maqsadni ko'zlagan xolda olib borilayotgan faoliyat natijasida bo'lgan ishonchsizlik, ba'zan qoniqarsiz tugashi natijasidagi yo'qotishlardan iboratdir. Risklar bank faoliyatida o'lchash mumkin bo'lgan ko'rsatkichdir va ular doim bankning bajarayotgan operatsiyalaridan olgan zarariga, yo'qotgan daromadiga teng bo'ladi"^[17] deya ta'rif keltiradi.

Yuqorida ko'rib o'tilgan riskning mohiyatiga berilgan ta'riflar tahlili risk-bu kutilishi mumkin bo'lgan omad yoki xatar, ya'ni ko'zlangan foydani olish jarayoniga xos bo'lgan mablag'lar yoki imkoniyatning yo'qotilishi va shu bilan birga, xarajatlarning ortib ketishi ehtimolliklari bilan bog'liq holatdir.

Risk boshqa korxonalar kabi bancha tijorat banklari faoliyatida uchraydigan jarayon hisoblanadi. Biroq tijorat banklarining xususiyati shuki, ular o'z faoliyatida doimiy ravishda risk bilan to'qnashadilar va uni boshqarishga xarakat qildailar.^[18]

Yuqoridagilarni mujassamlashtiradigan bo'lsak, tijorat banklari o'z faoliyatlari davomida risk qilishdan oldin uni iloji boricha o'rganib, baholash va boshqarishga intilishlar lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ilmiy ishni amalga oshirishda tijorat banklarining bank xizmatlari bozoridagi faoliyatini qator xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tadqiq etgan va ularga nisbatan o'z yondoshuvlarini shakllantirishgan. Mazkur holarga yanada yaqinroq yondoshadigan bo'lsak, deyarli barcha holatlarda tijorat banklari faoliyatida yuzaga keladigan risklar xususidagi fikr va yondoshuvlari mazmunan bir-biriga yaqin bo'lsada, biroq ular shaklan biri biridan keskin farq qiladi. Muallif mavjud tajribalarni o'rganish va ular orqali qiyosiy tahlil o'tkazish natijasida tegishli yo'nalishlarda xulosa, taklif va tavsiyalar bergan.

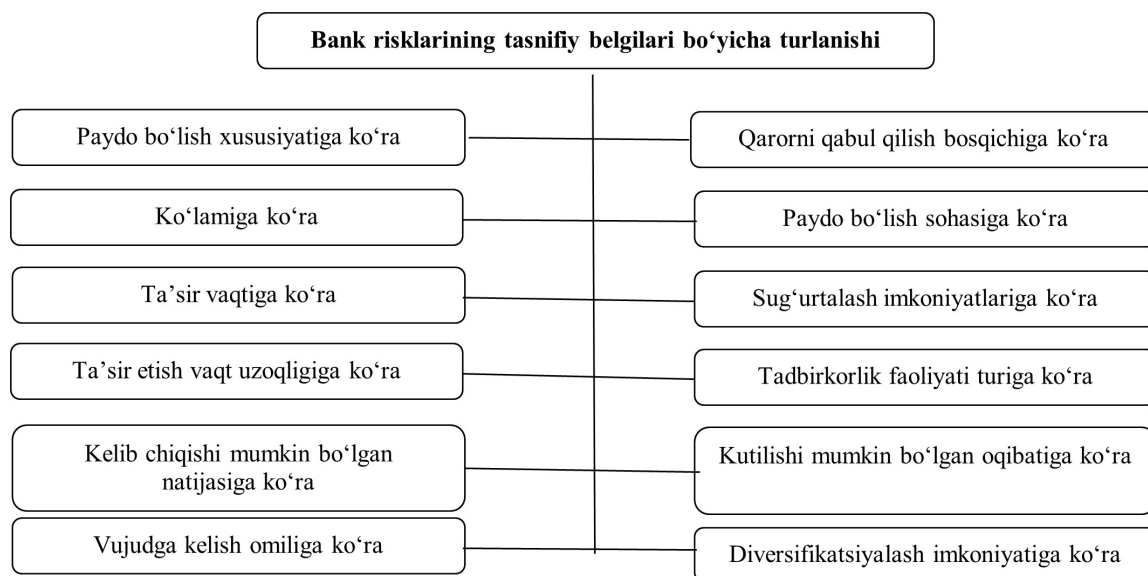
TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklari faoliyatida turli risklar paydo bo'lishi va bank faoliyatiga ta'sir o'tkazishi mumkin. Ular ichida eng yiriklaridan bo'lib iqtisodiy risklar hisoblanadi.

Xo'sh iqtisodiy risklar o'zi ma'nosi qanday tushuniladi. Iqtisodiy risk – bu mamlakat iqtisodiyotidagi yoki bankning iqtisodiy siyosatidagi o'zgarishlar natijasida yuzaga keladigan xatarlardir. Ularga eksport va import narxlarining o'zgarishi, to'lov balansi, valyuta kursi, bankning moliyaviy holati va boshqalar sabab bo'lishi mumkin. Ushbu asosiy xavf turlari bir-biri bilan bog'liq va amalda ularni ajratish ko'pincha qiyin.

Shuning uchun tijorat banklari faoliyatida yuzaga keladigan risklarni bankka bo'lgan ta'sirini baholash va kamaytirish maqsadida ularni turli belgilari bo'yicha tasniflash muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, bank risklarini belgilari va mezonlari asosida tizimlashtirish, ularni turli guruhlariga umumiy tushunchalar orqali birlashtirish alohida olingan bankning faoliyat motivatsiyasiga bog'liqdir (1-chizma).

1-chizma.

Ta'kidlash joizki, har qanday xo'jalik yurituvchi subyektning, jumladan tijorat bankining moliyaviy faoliyati uning natijalariga jiddiy ta'sir etuvchi ko'plab risklar bilan birga kelganligi sababli, moliyaviy-iqtisodiy risklarni o'rganishga birinchi navbatda e'tibor berish kerak, chunki barqaror moliyaviy holatni ta'minlash har qanday iqtisodiy tuzilmaning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Shunga ko'ra risk nazariyasi sohasidagi tadqiqotchilar "moliyaviy risk" ni uning paydo bo'lish sohasiga qarab belgilaydilar:

- moliyaviy resurslarni yo'qotish ehtimoli sifatida (ya'ni pul mablag'lari); ^[14]
- tijorat banklari faoliyatini moliyalashtirish uchun bo'sh pul mablag'laridan foydalanishi natijasida investorlar oldidagi moliyaviy majburiyatlarini bajara olmaslik qobiliyati sifatida;
- joriy kunda bank-moliya sektorda amalga oshirilgan har qanday operatsiyalar natijasida kelajakda paydo bo'ladigan yo'qotish ehtimoli sifatida va boshqalar.

Bizning fikrimizcha, banklarning har qanday faoliyatiga nisbatan moliyaviy risk, birinchi navbatda, yuzaga keladigan vaziyatdir:

- a) tijorat banklarini qaror qabul qilishi orqali maqsadli xarakatlarni amalga oshirganda;
- b) ma'lum miqdordagi pul mablag'ini jalb qilish yoki ularni joylashtirishdagi yo'qotishlar natijasi sifatida;
- d) iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy muammolarni hal qilish uchun bank tomonidan mablag'larini jalb etish va undan foydalanish jarayonida tashkil etilgan pul munosabatlarining buzilishi natijasidagi tahdidlar va boshqalar.

Tijorat banklari kapitalni shakllantirish va ko'paytirish, bo'sh pul mablag'larini mablag'larini jalb qilish maqsadida mijozlar bilan munosabatga kirishadilar va bank operatsiyalarini amalga oshiradilar. Ikkinchi tomondan esa banklar daromad olish uchun mavjud mablag'larini kredit va investsiya operatsiyalariga joylashtiradilar. Natijada tijorat banklari investitsiya va kredit operatsiyalarini amalga oshiradilar. Bunda ular iqtisodiy risklarga duch keladilar.

Moliyaviy globallashtirish nafaqat milliy bank-moliya tuzilmalarining bir-biri bilan chambarchas bog'liqligini, ularning cheksiz, sayyoraviy, virtual xalqaro bank xizmatlari bozorga qo'shilish yo'lidagi birgalikdagi harakatini, ayniqsa bozor risklarini obyektiv o'zaro bog'liqligini keltirib chiqardi.

Hozirgi kunda tijorat banklarida risklarni boshqarish masalasida asosiy e'tibor o'z faoliyatida moliyaviy sohalarida faol ishtirok etadigan tuzulmalarga qaratilmoqda. Chunki risklarni boshqarish muammolari an'anaviy ravishda bank-moliya institutlarning kundalik faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

Tijorat banklarida ham risklarni boshqarish jarayoni asosan to'rt bosqichdan iboratdir. Birinchi bosqichda bank risklari aniqlanadi, ikkinchi bosqichda risk darajasi tahlil qilinadi va miqdori belgilanadi, uchinchi bosqichda risklarni boshqarishning o'ziga xos usullari tanlanadi va to'rtinchi bosqichda ushbu usullar amalga oshiriladi va erishilgan natijalar baholanadi. ^[18]

Mamlakatimizda barqaror va samarali iqtisodiyotni shakllantirish borasida amalga oshirib kelinayotgan islohotlar bugungi kunda o'zining natijalarini namoyon etmoqda. Tijorat banklarining nisbatan barqaror moliyaviy holati va bank operatsiyalarining yuqori daromadliligi ularga ko'rsatiladigan bank xizmatlarining yangi turlarini, shu jumladan banklarning kredit bilan bog'liq operatsiyalarning amalga oshiriladigan ko'p turlarini o'zlashtirishga katta moliyaviy resurslarni jalb qilishlari uchun yetarlicha imkoniyat yaratib beradi.

Tijorat banki xizmatlarini ta'minlashning moliyaviy asosi hisoblanuvchi moliyaviy foydani turli yo'nalishlar bo'yicha boshqarish mumkin, ammo bunda olinadigan bank daromadini o'sishini ta'minlash va uning xarajatlarini imkon qadar qisqartirish bankning asosiy maqsadi bo'ladi.

Joriy foyda miqdori va bank faoliyatini tashkil qilinishiga bog'liq omillar bank xizmatlari majmuini ta'minlashning moliyaviy asoslariga ta'sir etadi. Bularga quyidagilarni kiritish mumkin: ^[2]

- Bank rahbarlarining malakasi.
- Ko'rsatilayotgan bank xizmatlari raqobatbardoshligi darajasi.
- Bank faoliyati va mehnatni tashkil qilish darajasi.
- Bank faoliyatini moliyaviy rejalashtirishning holati va samaradorligi.

Sanab o'tilgan omillarni hisobga olgan holda bank rahbarlari bank faoliyatini shunday tashkil qilishga harakat qilishlari zarurki, bunda olinadigan natija xizmat ko'rsatish xarajatlarini qoplashi va oxirgi natijada rejalashtirilgan foyda hajmi shakllantirishi lozim.

2020-yilda davlat banklarini transformatsiya qilish, ularning faoliyatini bozor tamoyillari va xalqaro standartlarga muvofiq qayta tashkil qilish hamda bank tizimida xususiy kapital ishtirokini kengaytirish va raqobat muhitini kuchaytirish maqsadida 12-mayda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5992-sonli Farmoni bilan 2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi tasdiqlandi. [20]

Mazkur strategiya doirasida keyingi besh yillikda bank-moliya tizimini isloh qilish va rivojlantirishning to'rtta ustuvor yo'nalishlari belgilangan. Jumladan, mamlakat bank-moliya sektori rivojlanish darajasi va barqarorligini baholash maqsadida 2024-yilning yakuniga qadar Xalqaro valyuta jamg'armasi va Jahon bankining dasturi (FSAP) asosida moliyaviy sektor holatini baholash nazarda tutilmoqda.

Amalga oshirilayotgan ishlar natijasida mamlakatimiz bank tizimining resurs bazasi, kapital miqdori va ularning likvidlilik qobiliyatlari ham tobora mustahkamlanib bormoqda.

Demak, bank tizimi barqarorligining asosiy mezonlaridan biri, bu banklarning o'z mablag'lari bilan ta'minlanganlik darajasi, ya'ni ularning kapitallashuv darajasining yuqoriligi hisoblanadi. Tijorat banklari kapitalining yuqoriligi milliy iqtisodiyotning moliyaviy resurslarga bo'lgan talabini yanada kengroq qondirish hamda aholi va kreditorlar oldidagi majburiyatlarini kengroq himoyalash imkonini beradi. [22]

Banklarning resurs bazasi 2023-yilda 2020-yilga nisbatan 66 trln. so'mga yoki 22 foizga o'sdi. [23] Xususan, bank tizimi resurslari tarkibida milliy valyutadagi uzoq muddatli depozitlar hajmi 1,8 barobarga ortdi. Amalga oshirilayotgan ishlar natijasida mamlakatimiz bank tizimining resurs bazasi, kapital miqdori va ularning likvidlilik qobiliyatlari ham tobora mustahkamlanib bormoqda. Buni biz quyidagi javdal ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkin.

1-jadval: O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining jami kapitali tarkibi va dinamikasi (mlrd. so'm) [24]

Ko'rsatkichlar	01.01.2020-y.		01.01.2021-y.		01.01.2022-y.		01.01.2023-y.		01.01.2024-y.	
	mlrd. so'm	ulushi, %	mlrd. so'm	ulushi, %	mlrd. so'm	ulushi, %	mlrd. so'm	ulushi, %	mlrd. so'm	ulushi, %
Jami kapital	51030,7	100,0	58351,3	100,0	70917,6	100,0	79565,4	100,0	97079,2	100,0
Ustav kapitali	41877,0	82,1	44655,8	76,5	54760,0	77,2	59856,7	75,2	68643,0	70,7
Qo'shimcha kapital	142,7	0,3	434,6	0,7	675,5	1,0	997,5	1,3	1338,8	1,4
Zaxira kapitali	3844,5	7,5	5205,9	8,9	8452,2	11,9	7320,6	9,2	11152,6	11,5
Taqsimlanmagan foyda	5166,4	10,1	8055,0	13,8	7029,0	9,9	11390,6	14,3	15944,8	16,4

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, banklarning kapitallashuv darajasini oshirish borasida amalga oshirilgan chora-tadbirlari natijasida tijorat banklarining umumiy kapitali 2020–2024-yillar davomida 1,9 barobarga ko'payib, 2024-yilning 1-yanvar holatiga 97,1 trln. so'mni, ustav kapitali umumiy miqdori esa 1,6 barobarga oshib, 68,6 trln. so'mni tashkil etdi. So'nggi yillarda mamlakat tijorat banklari tizimida bank kapitalining monandlik koeffitsiyenti ijobiy darajada o'zgarib kelmoqda. Xususan kapital monandlilik darajasi 2021-yil 1-yanvar holatiga 18,4%ni tashkil qilgan bo'lsa, 2024-yil 1-yanvar holatiga ushbu ko'rsatkich 17,5% ga teng bo'lgan. Foiz darajada pasaygan bo'lsada, ammo absolyut summada kapital miqdori yil davomida 12, 0 trln so'mga oshgan.

2-jadval: O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining jalb qilgan depozitlari [24] (mlrd. so'm)

Ko'rsatkichlar	01.01.2022-yil	01.01.2023-yil	01.01.2024-yil
Jami depozitlar	156189,8	216737,5	241686,6
Milliy valyutadagi depozitlar	95578,2	131794,8	169515,7
Chet el valyutasidagi depozitlar	60611,7	84942,7	72170,9

2-jadval ma'lumotlari asosida aniq aytish mumkinki, 2023-yil davomida tijorat banklari tomonidan jalb qilingan depozitlar hajmi yil boshiga nisbatan 11,5 foizga oshib, hisobot sanasiga 241,7 trln. so'mni tashkil qildi, shundan 70,1 foizi milliy valyutadagi va 29,9 foizi xorijiy valyutadagi depozitlar hissasiga to'g'ri keladi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank tomonidan bank tizimining moliyaviy holati, aktivlar sifatining o'zgarishi doimiy ravishda stress-testlar o'tkazish orqali baholanib, vujudga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarning salbiy ta'sirini yumshatish yuzasidan zarur prudensial choralar ko'rib borildi va aktivlar sifatini maqbul darajada saqlab qolinishiga erishildi.

Biroq, ta'kidlash o'rinliki, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yil 1-may holatiga bank tizimida NPL miqdori oshishda davom etmoqda. Tijorat banklarning kredit portfeli 483,6 trln

so'mga yetgan (1,1% o'sish) bo'lsa, muammoli kreditlar qoldig'i 23,3 trln so'mdan oshgan va jami portfeldagi ulushi 4,8%ni tashkil qilgan.^[25]

Xususan, aprel oyida umumiy kredit portfeli 5,4 trln so'mga, muammoli kreditlar qoldig'i esa 1,7 trln so'mga ko'paygan.

Muammoli kreditlarning o'sishi asosan O'zbekiston sanoat qurilish banki-674 mlrd so'm, O'zmilliybank-333 mlrd so'm, Ipotekabank – 482 mlrd so'm va Kapitalbank – 216 mlrd so'm miqdoridagi hissasiga to'g'ri kelgan.

Bugungi kunda mamlakatimizda tijorat banklari rivojlanib, takomillashib bormoqda. O'zbekistonning bank tizimi bosharuvi oldida turgan eng muhim vazifa milliy bank sektorida transformatsiya jarayonlarni faollashtirish va o'z navbatida ularni yuzaga keladigan risklarni o'z vaqtida aniqlash, baholash hamda samarali boshqarish tizimini yaratish hisoblanadi.

Bu esa, o'z navbatida, ularning orasidagi raqobatni rivojlantirishga bank-moliya tizimi barqarorligini oshirishga va aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchini yanada rivojlantirishga imkon beradi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Har bir mamlakatda makroiqtisodiy muvozanatni, iqtisodiy o'sishni ta'minlashda bank tizimi muhim ahamiyati kasb etadi. Xususan, tijorat banklarining jalb qilingan mablag'larni iqtisodiyotning turli sohalariga kredit va investitsiyalar ko'rinishida joylashtirilish jarayoni turli risklardan xoli emasligi, buning oqibatida esa banklarning tanazzulga uchrash xavfining yuqoriligi tijorat banklari omonatchilari va kreditorlari manfaatlarining himoya qilinishini taqozo etadi.

Tijorat banklari faoliyati yuqori darajadagi iqtisodiy risklar bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Banklar faoliyati asosan jalb qilingan mablag'lar hisobidan amalga oshiriladi.

Bank tizimida sog'lom raqobat muhitini yaratish, tijorat banklari omonatchilari va kreditorlari manfaatlarini himoya qilish, alohida banklar va butun bank tizimi faoliyatiga xos bo'lgan xatarlarni aniqlash va ularni boshqarish bank nazoratining asosini tashkil etadi.

Hozirda O'zbekistonda tijorat banklarida mavjud risklarni pasaytirish borasida keng qamrovli ishlar olib borilmoqda. Jumladan, keyingi yillarda mamlakatdagi tijorat banklarida risk-menejment tizimining institutsional asoslari yaratildi. Bunda tijorat banklari faoliyatida vujudga keladigan risklarni bozor usullari orqali tartibga solishning qiymat va risk usullariga asoslanib boshqarish tizimlari shakllantirilmoqda.

Ammo shunday bo'lsa ham mamlakatimizda xar bir tijorat banklari faoliyatida moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash va moliyaviy barqarorlikni oshirishga xizmat qiluvchi alohida risk menejmenti standartlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Risk menejmenti standartini ishlab chiqishda yuqorida keltirilgan xalqaro risk menejmenti standartlarining muhim elementlaridan foydalanish hamda milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda hamda zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish orqali uni tijorat banklari boshqaruv tizimiga kiritish zarur. Bu o'z navbatida tijorat banklarida "daromad-xarajat" yoki "daromad-risk" juftliklaridagi ko'pgina muammolarni hal qilishga imkon yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan 2023-yil 18-aprelida "Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to'g'risidagi" №3427-sonli nizom qabul qilindi. Mazkur nizomga asosan bankda tavakkalchiliklarni boshqarish tizimi himoyaning uch chizig'i metodiga asoslanishi hamda ushbu metodga asosan tavakkalchiliklarni boshqarish bo'yicha majburiyatlar bankning quyidagi tarkibiy bo'linmalari o'rtasida taqsimlanishi lozim:^[26]

- himoyaning birinchi chizig'i – bevosita bank xizmatlarini ko'rsatishga mas'ul bo'lgan tarkibiy bo'linmalar. Mazkur tarkibiy bo'linmalar tavakkalchiliklarni qabul qilib oladi, shuningdek tavakkalchiliklarning joriy boshqarilishi yuzasidan hisobotlar berib boradi;
- himoyaning ikkinchi chizig'i – tavakkalchiliklarni boshqarishga mas'ul tarkibiy bo'linmalar hamda nazorat funksiyalari mavjud bo'lgan boshqa tarkibiy bo'linmalar. Mazkur tarkibiy bo'linmalar tavakkalchiliklarni aniqlaydi va boshqarib boradi;
- himoyaning uchinchi chizig'i – ichki audit xizmati. Mazkur tarkibiy bo'linma tavakkalchiliklarni boshqarish tizimini tekshiradi va baholaydi.

Bundan tashqari tijorat banklari risklarini to'g'ri baholash va boshqarish ularning barqarorligini mustahkamlash va oshirish, banklarni kapitallashtirish, ularning ustav jamg'armalari va aylanma mablag'larini ko'paytirish, kredit portfellarini sog'lomlashtirish va daromadini oshirish bo'yicha keng imkoniyatlarni yaratadi.

Respublikamizda oqilona va ta'sirchan bank nazoratini amalga oshirilishi bir tarafdin, banklarning o'z faoliyatlarini to'g'ri tashkil etishlariga ijobiy ta'sir ko'rsatayotgan bo'lsa, ikkinchi tarafdin moliya bozorida erkin

raqobat muhitining vujudga kelishiga xizmat qilmadi va shu bilan birga, mamlakatimiz banklarining xalqaro darajada munosib o'rin egallashlariga zamin hozirlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston-2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi PF-37-son Farmoni. 2024-yil 21-fevral.
2. Роуз П.С. Банковский менеджмент. Пер.с.англ.со 2-го изд.-М.:Дело,1997. 768 с.
3. Рахматов Т.С. Вопросы банковских услуг в активизации процесса трансформации банковской деятельности // Innovative Achievements In Science 2023: a collection scientific works of the International scientific conference (27th December, 2023) – Chelyabinsk, Russia: "CESS", 2023. Part 24, Issue 1 – 163 p., 157-163 p.
4. Toymuxamedov, I., & Jumaev, I. (2024). O'zbekiston Respublikasi moliya bozorida tijorat banklari faoliyati: muammo va yechimlar // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 1(4). Retrieved from <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/1668>
5. Вальравен К.Д. Управление рисками коммерческом банке.-Вашингтон Д.С.,Мировой банк,1997. 303 с
6. Иванов А.А., Олейников С.Я., Бочаров С.А. Риск-менеджмент. Учебно-методический комплекс. – М.: Изд. центр ЕАОИ, 2008. – 193 с.
7. Луман, Н. Понятие риска / II. Луман // Thesis. - 1994. - вып.5. - с.150
8. Toymuxamedov, I., & Elbusinova, U. (2020). O'zbekistonda samarali bank infratuzilmasi va kreditlash jarayonlari istiqbollari // Экономика и инновационные технологии, (3), 18–29. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11420
9. Акимов, В.А. Риски в природе, техносфере, обществе и экономике / В.А. Акимов, В.В. Лесных, Н.Н. Радаев. - М.: Деловой экспресс, 2004. –с. 150.
10. Смит, А. Исследования о природе и причинах богатства народов. А. Смит. –М: Наука, 2016. –с.1056.
11. Найт Ф.Х. Риск, неопределённость и прибыль. Пер.с англ. –М.: Дело, 2003. – С. 360.
12. Шумпетер, Й. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер. Пер. В.С. Автономов, М.С. Любский, А.Ю. Чепуренко. – Москва: Прогресс, 1982. – 456 с. – (Экономическая мысль запада. Для научных библиотек) .
13. Toymuxamedov, I. R., Norov, A. R., Abdurakhmanova, M. M., Kamilova, I. X., & Bazarova, N. R. (2022). The Role of Bank Investment Loans in Increasing the Export Potential of Uzbekistan Enterprises. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 5, 356-361.
14. Стоянова Е.С. (ред.) Финансовый менеджмент: теория и практика. Авторы:проф. Стоянова Е. С., доц. Крылова Т. Б., проф. Балабанов И. Т., доц. Быкова Е. В., проф. Кукукина И. Г., магистр Масленченков Ю. С., проф. Бланк И. А., доц. Ващенко Т. В.6-е изд. – М.: Изд-во "Перспектива", 2010. – 656 с.
15. Abdullaeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash. –Т: Moliya, 2002. -304 b.
16. Маликов Т., Олимжонов О. Молиявий менежмент. –Т.:Академия, 1999.193-бет.
17. Toymuxamedov I.R. Bank ishi. I.R.Toymuxamedov, 2005-yil, 239 bet.
18. Абасова Х.А.Развитие методов управления финансовыми рисками в организациях нефтесервиса. дис.на соискание уч.степ.к.э.н. М., 2015 г. С.43.
19. Toymuxamedov, I. R., Norov, A. R., Ibodullayeva, M. T. qizi., Bekmurodova, G. ., & Farmanova, U. A. qizi. (2023). Prospects of Implementing Islamic Financial Mechanisms to Uzbekistan // European Journal Of Business Startups And Open Society, 3(2), 34–41. Retrieved from <https://www.inovatus.es/index.php/ejbsos/article/view/1443>.
20. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi 2020-yil 12-maydagi PF–5992-sonli Farmoni.
21. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi.//Xalq so'zi. 2018-yil. 29-dekabr.
22. Raxmatov T.S. Moliyaviy globalizatsiya sharoitida O'zbekiston tijorat banklari an'anaviy operatsiyalarining hozirgi holati // Biznes-ekspert, № 3, 2022-y.
23. https://cbu.uz/oz/press_center/reports/637717.
24. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik hisoboti. 2023-yil.
25. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik hisoboti. 2024-yil.
26. (<https://cbu.uz/oz/statistics/bankstats/1710864/>).
27. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining "Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to'g'risidagi". №3427-sonli Nizom. 2023-yil 18-aprel.
28. Тоймухамедов, И., Азарова, А., & Абдурахманова, М. (2022). Перспективы использования "цифровых банков" в развитии банковской система Узбекистана. Наука 21 века: общество и цифровизация, 1(01), 125–132. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/science-society-digitalization/article/view/8911>

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.